BİLGİN KÜLTÜR SANAT YAYINLARI

Selanik 2 Cad. 68/4 Kızılay-Ankara

Tel: 0312 419 85 67 Faks: 0312 419 85 68

www.bilginkultursanat.com.tr / bilginkultursanat@gmail.com

İLGİLİ MAKAMA

Bilgin Kültür Sanat Org. Yay. Bas. Dağ. Paz. 2006 yılında kurulmuştur. Üniversiteler Arası Kurul Başkanlığı (ÜAK)'nın Aralık 2016 Dönemi Doçentlik Başvuru Şartlarında belirttiği tanıma göre Bilgin Kültür Sanat Yayınevi, Tanınmış Uluslararası Yayınevi statüsünde bir yayınevidir. ÜAK söz konusunu tanımı şu şekilde yapmıştır: ''Tanınmış Uluslararası Yayınevi: En az beş yıl uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten, yayımladığı kitaplar dünyanın bilinen üniversitelerinin kütüphanelerinde yer alan ve aynı alanda farklı yazarlara ait en az 20 kitap yayınlamış olan yayınevi''dir. (http://www.uak.gov.tr/temelalan/TA_Tablo11_2016A_030316.pdf)

Yayınevimiz 12 yıllık bir yayınevi olup 2016 Aralık ayına kadar 100 yerli ve yabancı yazar tarafından yazılmış 55 adet kitap yayınevimiz tarafından neşredilmiştir. Yayınevimiz tarafından çıkarılan kitaplar Türkiye ve dünyanın bilinen üniversite ve kütüphanelerin kataloglarında yer almaktadır. Alt kısımda uluslararası dağıtım listemiz sıralanmıştır.

Engin DEVREZ
Genel Yayın Koordinatörü

Bilgin Kültür Sanat Organizasyon Yay. Basım Dağ. Paz. Gıda İnş. San. ve Ticaret Ltd. Şti. Selanik 2 Cad. No: 68/2 Kızılay Çankaya/ANKARA Çankaya V.D. 174 032 3265 Tel: 0 312 419 85 67

İletişim
Tel: 0312 419 85 67
Web: www.bilginkultursanat.com.tr
e-mail: bilginkultursanat@gmail.com

Dağıtım Listesi;
Alman Arkeoloji Enstitüsü
İngiliz Arkeoloji Araştırma Enstitüsü
Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü
Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü
Amerikan Arkeoloji Enstitüsü
İngiliz Arkeoloji Enstitüsü
Yayınlarımızı web sitemizden(www.bilginkultursanat.com.tr) veya anlaşmalı olduğumuz kurumlar aracılıyla yurt içi tedariki sağlanmaktadır Yurt dışı ise (www.amazon.com.tr)aracılıyla;

*Avustralya * Brezilya *Kanada *Çin *Fransa *Almanya
*Hindistan *İtalya *Japonya *Meksika *Hollanda *İspanya *Birleşik Krallık

İle ulaştırabilmekteyiz. Yayınevimiz gerek üretim gerekse dağıtım anlamında ''Uluslararası'' niteliktedir. Saygılarımızla

Current Debates on Social Sciences

Human Studies

1

BİLGİN
KÜLTÜR
SANAT
YAYINLARI

Bütün Yayın Hakları Saklıdır

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve edidörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

ISBN: 978-605-9636-55-1

1.Baskı

24 Aralık 2018

Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar

İnsan Çalışmaları 1

Türkçe ve İngilizce yayın hakları Bilgin Kültür Sanat Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti.'e aittir. Fikir ve sanat eserleri yasası gereğince yazılı izin alınmadan kısmen ya da tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Editörler/Editors

Zeynel KARACAGİL

Efecan ANAZ

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Cansu ARAL

Yayınlayan

Engin DEVREZ

Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Sertifika No: 20193

Selanik Cd. No: 68/10 06640 Kızılay / Ankara

Telefon: 0 (312) 419 85 67 – Fax: 0 (312) 419 85 68

www.bilginkultursanat.com

bilginkultursanat@gmail.com

Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar
İnsan Çalışmaları 1

Editörler/Editors

Zeynel KARACAGİL

Efecan ANAZ

Bilgin Kültür Sanat Yayınları
2018

İçindekiler

Öğretmenlerde Din Görevlisi Algısı 13
Ahmet Ali Çanakcı 13
The Nusayri Reaction against the Egyptian Rule in Syria, 1831-1840 26
Ali Çapar 26
İbn Fûrek'in Tevhid Risalesinin Kelam İlmi Açısından Kritiği 34
Ali Öge 34
Resettlement and a Best Practice From Turkey: Çöpler Gold Mine 47
Alper Sezener 47
Meryem Bulut 47
Ekonomik Göstergelerle Aile 62
Arzu Şener 62
Sevde Yücel 62
Türkiye'de Yayınlanan Çocuk Dergilerinin İncelenmesi 72
Tuğçe Sarı 72
Ayşe Öztürk Samur 72
Türkiye'de Çocuk Edebiyatı Alanında Yapılan Lisans Üstü Çalışmaların İncelenmesi 79
Fadime Ezgi Yıldız 79
Ayşe Öztürk Samur 79
Bir İtiraz olarak Absürd Tiyatro ve OYUN SONU 90
Ayşegül Demir 90
Türkiye'de Oda Müziği Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezler 96
Şebnem Yıldırım Orhan 96
Ayşegül Göklen 96
İngilizce ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayları İle Yaratıcı Drama: Yerel Tarihimi Öğreniyorum .. 105
Perihan Korkut 105
Ayten Kiriş Avaroğulları 105
Çocukta Resim Eğitiminin Önemi 118
Banu Akgün 118
Ders İçeriğinin Öğrenci Memnuniyeti ve Motivasyona Etkisi 122
Betül Özaydın Özkara 122
Güray Tonguç 122

Eskişehir'de Orta Paleolitik Dönem'e Ait Yeni Bir Buluntu Alanı: Seyitgazi 361
Gizem Kartal 361
Beceri Eğitimi Kapsamında Erasmus+ Programına Katılan Meslek Lisesi Yönetici, Öğretmen ve Öğrencilerinin Türkiye ve Portekiz'deki Uygulamalara İlişkin Görüşleri 371
Gülçin Zeybek 371
Başbakan Recep Peker'in Muhalefet ve Cumhurbaşkanı İle İlişkisi 379
Gültekin Kâmil Birlik 379
Alternatif Bir Turizm Modeli; Jeoturizm ve Beypazarı Örneği 386
Timur Gültekin 386
Nehir Varol 386
Sadi Uymaz 386
Leyla Derin 386
Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Annelerin İnternet Ortamında Çocuk Fotoğraflarının Paylaşılmasına İlişkin Görüşleri 396
Nazan Kaytez 396
Güzin Yasemin Tunçay 396
Gül Kadan 396
Beylikler Döneminden Krallığa: Yeraltı Örme Oda Mezar Geleneği 404
Hanifi Biber 404
Sabahattin Erdoğan 404
Kıbrıs Türk Basın Tarihinde Siyasal Gazetecilik: Tepkisel Gazetecilikten Parti Gazeteciliğine 416
Hasan Erçakıca 416
Mekan Tasarımında Işık ve Renk Etkisi 426
Hilal Kahveci 426
Parisa Göker 426
Özlem Candan Hergül 426
Türkiye'de Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefonlar Üzerinde Sergiledikleri Okuma Davranışları 435
Hüseyin Odabaş 435
İpek Yolu ve Doğu Türkistan'da Budizm'in Yayılması 448
İbrahim ONAY 448
Goodwill Trust in Collectivist vs Individualist Cultures: A Conceptual Study 459
İnci ERDOĞAN TARAKÇI 459
Tanpınar Romanı ve Yüce Deneyimi 468

Beylikler Döneminden Krallığa: Yeraltı Örme Oda Mezar Geleneği

Hanifi Biber[1]

Sabahattin Erdoğan[2]

Giriş

Van Gölü Havzası insanlık tarihi boyunca yerleşime sahne olmuş, Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi sürekli iskan görmüştür. Ancak bu süreç içerisinde en yoğun kullanımı şüphesiz Demir Çağları'nda olmuştur.

Anadolu'da genel olarak MÖ. 1200'lerde başladığı kabul edilen Demir Çağları'nın Doğu Anadolu'daki başlangıç tarihi biraz daha erkene çekilmektedir. Özellikle Assur yazılı belgelerinden bilgi edindiğimiz Van Gölü Havzası Demir Çağlarının başlangıcı MÖ. 13. yüzyıl başlarına kadar geri gitmektedir. Bu durum bölgede söz konusu dönemde var olan homojen sayılabilecek bir kültürün mimari ve diğer sanat ürünleri açısından da kanıtlanmaktadır.

Urartu Devleti, başkent Van Kalesi (Tuşpa) olmak üzere, Doğu Anadolu Bölgesinde MÖ. 9. Yüzyılın ortalarında bir "Krallık" olarak tarih sahnesinde görülmeye başlamıştır. Ancak doğaldırki hiçbir devlet, hiçbir krallık ve hiçbir uygarlık, "yerden biter gibi" bir anda var olamaz. Bu nedenledir ki Urartu Krallığı'nın da bir ön evresi, hazırlık dönemi olmak zorundadır.

Bu konu uzun yıllardır Urartu arkeolojisi üzerine çalışan bilim insanları arasında tartışma konusu olmakta ve araştırılmaktadır. Urartu Krallığı'nın yaşadığı MÖ. 1. Bin öncesi dönem, Doğu Anadolu kronolojisinde genel olarak "Erken Demir Çağ" adıyla tanımlanmakta ve MÖ. 13. yüzyıl ile 9. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Yine aynı dönem için "Urartu'nun Proto Tarihi" (Van Loon 1966, 6.), "Urartu'nun Arkaik Çağı" (Erzen 1984, 24.; Tarhan 1980, 70.), "Beylikler Dönemi" (Çilingiroğlu 1994, 24; 1997, 16.; Işıklı 2008, 76-78) yada "Devlet Oluşumu Evresi" (Sevin 2004, 71.) gibi adlandırmalar da yapılmaktadır. Urartu Krallığı'nın öncüsü olmayan bir kültür olduğu yönünde görüşler (Köroğlu 2011, 23) olsa da bu tanımlamalar genellikle Urartu Krallığı'nın, öncesindeki dönemle bir ilişkisi, bir bağlantısı ve devamlılığı olduğu, diğer bir deyişle Urartu Krallığı'nın ve kültürünün köklerini, Erken Demir Çağ'da bölgede var olan kültürden aldığı fikrinden kaynaklanmaktadır..

Bu güne kadar, Urartu Krallığı'nın, kendinden önceki dönemle bağlantısına ışık tutacak farklı çalışmalar yapılmıştır (Sevin.2003, 2004; Belli-Konyar 2003; Konyar 2011, 217-224; Köroğlu-Konyar 2008). Söz konusu çalışmalardan birinde (Sevin 2004) özellikle bu köken konusu detaylıca ele alınmaktadır. Bu çalışmada değerlendirilen merkezler, arkeolojik kazılar ile ortaya çıkarılmış yada yüzey araştırmalarında tespit edilmiş olan, mimarileri ve materyallerinden hareketle değerlendirilen ve daha çok Van Gölü'nün hemen doğu kesimlerinde yer alan Ernis-Evditepe, Van-Karagündüz Mezarlığı, Aliler Kalesi ve Mezarlığı gibi merkezlerdir. Diğer çalışmada (Belli-Konyar 2003) yukarıda sayılanların yanısıra, kazısı yapılmış Dilkaya Nekropolü, Yoncatepe Kale ve Nekropolü ile Hakkari Mezarı ve yüzey araştırmalarında tespit edilmiş farklı merkezler ele alınmıştır. Bu merkezler de yine Van Gölü'nün doğusu ve kuzeyinde yer almaktadırlar. Konyar'ın çalışmasında bölgeden daha önceden bilinen ve aralarında yer altı örme mezarların da olduğu mezar tipleri tanıtılmıştır. Köroğlu ve

[1] Hanifi BİBER, Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, hanifibiber@gmail.com,

[2] Sabahattin ERDOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü sabahattinerdogan@gmail.com

Konyar'ın ortak makalesinde ise bölgeden bilinen mezarlar ve mezar buluntuları üzerinden bölge kronolojisi tartışılmaktadır.

Bu makalede, 2009-2014 yılları arasında, Muş ili ve ilçelerinde, tarafımızdan yürütülmüş olan yüzey araştırmalarında[3] tespit edilmiş arkeolojik merkezler arasında yer alan ve tarafımızdan Urartu Krallığı öncesine, Erken Demir Çağ'a ve Urartu Dönemi'ne tarihlendirilen merkezlerden "Yer Altı Örme Mezarlar" ışığında, yukarıda belirtilen ilişki ve devamlılığın Muş Bölgesi'nde de var olduğunu irdelemek ve Urartu kültürünün kökeni konusunda daha önce yapılmış çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Ancak değerlendirmelerimiz daha çok araştırmalarımızda yüzeyden görülebilen ve izinsiz kazılarla ortaya çıkarılmış mimari bulgular üzerinden yapılmıştır. Böyle bir konuda sağlam sonuçlara ulaşılabilmesi için yetersiz olduğunu düşündüğümüz az sayıdaki çanak-çömlek değerlendirmesinden ise kaçınılmıştır.

Bölgede yürütülen arkeolojik kazı ve araştırmalar Erken Demir Çağ kültürü ile Urartu Krallığı kültürü arasında gerek mimari açıdan ve gerekse materyal kültürü açısından bir dizi benzerliklerin var olduğunu belgelemektedir. Daha farklı bir tanımla "Beylikler Dönemi" kültürü ile "Urartu Kültürü" arasında bir süreklilikten söz etmek mümkündür. Bu sürekliliğin en açık şekilde izlenebildiği alanlardan biri "Yer Altı Örme Oda Mezar" geleneğidir.

Yer altı taş örgü oda mezarlarının dromoslu (ön giriş) veya dromozsuz bir girişe sahip olmaları, yer altına açılan çukur içine taşlarla örülerek yapılmaları ve üstlerinin ağır kapak taşları ile kapatılması önemli yapısal özellikleridir (Akyurt, 1998: 5; Uhri, 2010: 125-126; Yılmaz, 2006: 59-60). Çoklu gömünün daha çok tercih edildiği mezarlar oval, kare ve çoğunlukla dikdörtgen planlıdırlar. Mezar odalarına girişler genellikle dar yüzden, küçük bir kapı açıklığı ile yapılmaktadır (Sevin -Kavaklı, 1996: 15). İçlerinde niş ve sekiler gibi önemli iç donatıları bulunan mezarların üstü büyük taş blokları veya azda olsa kalaslarla örtülür (Seeher, 1993: 113-114). Üst yapıları düz tavanlı ya da kemerli bir yapıya sahip olabilmektedir.

Bu gömü tipi Anadolu, Kafkaslar, Mezopotamya, İran ve Mısır gibi önemli kültür bölgelerinde karşılaşılan bir mezar tipidir. Dörtgen planlı olarak inşa edilmiş Mezopotamya Tepe Gawra X (Leick, 2003: 224), Ur, Nippur, Mari, Kiş, Til Basrip gibi merkezlerdeki mezarlar tuğla kullanımı ile faklılk gösterirler (Tahsin Özgüç, 1948: 102, d.n. 355). Hanedanlık dönemi Mısır Saqqara, Mastaba mezarları da benzeri şekilde taş ve tuğla ile inşa edilmiş taş örgü mezarlardandır (Leick, 2003: 182,222). Choga Zanbil ve Haft Tepe örnekleri ile bilinen İran da yer altına pişmiş tuğladan inşa edilmiş tonozlu üst örtüye sahip oda mezar karşımıza çıkmaktadır (Leick, 2003: 92). Anadolıda ilk olarak Tunç Çağlarında görülmeye başlanan bu mezarların Demir Çağları boyunca neredeyse kesintisiz olarak devam ettiği anlaşılmaktadır (Çevik, 2000: 12-13; Seeher, 1993: 13; Uhri, 2010: 128). Erken Tunç Çağ Alacahöyük(Özyar, 2003: 124) (Özyar, 2003: 124) kral mezarlarıyla özdeşleşen bu mezarlar, Arslantepe (Frangipane, 1998: 294), Tilmen Höyük, Horoztepe, Hayaz Höyük, Gedikli/Karahöyük ve Titriş gibi diğer Tunç Çağ tabakalarından bilinmektedir (Uhri, 2010: 128). Güneydoğu Anadolu'dan bilinen Tilmen Höyük, Gedikli, Hayaz Höyük, Gre Virike, Lidar Höyük ve Oylum Höyük yer altı taş örgü mezarları Erken Tunç Çağ'a tarihlendirilmektedirler (Yılmaz, 2006: 60). Kültepe Kaniş (Çevik, 2000: 12), Hitit Gavurkalesi ve Ilıca Orta Anadolu'dan bilinen örneklerdir (Çevik, 2000: 14). Anadolu'nun doğusuna geldiğimizde ise en erken Erken Demir Çağ'da ve daha sonra yaygın ve gelişkin örnekleri ile Orta Demir Çağda (Urartu) bu mezar tipi ile karşılaşılmaktadır.

Muş ili araştırmalarında Erken ve Orta Demir Çağlara ait kale ve yerleşimlere ek olarak çok sayıda mezar ve nekropol alanı da tespit edilmiştir. Bu nekropollerde ağırlıklı olarak karşılaşılaşılan mezar tipi taş örgü oda mezarlardır. Aşağıda bu mezarlardan bir kısmı değerlendirilmiştir (Harita 1)

[3] Yüzey araştırmaşlarımız Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izinler çerçevesinde yürütülmüştür. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve araştırmalarımıza proje kapsamında maddi katkıda bulunan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na (Proje No: 2009-FED-B035) teşekkür ederiz.

Belliahır Kromlekli Mezarlar ve Örme Mezarı: Malazgirt İlçesinin 30 km. Güneyinde, Kızılyusuf Köyü'nün 4 km. doğusundadır. Aynı adlı yerleşimin güneyinde yer alan ve mekanlarla içiçe bulunan alanda, yaklaşık 2.00 m. çapında, işçiliksiz orta büyüklükteki taşlarla oluşturulmuş, dairesel planlı bir kromlek bulunmaktadır (Resim 1). İç kuruluşu anlaşılamamakla beraber bu tür yapıların mezar olduğu benzer örneklerden bilinmektedir.

Alanda, kaçak kazılarla tahrip edilmiş durumdaki bir örme mezar bulunmaktadır (Resim 2-3). Kuzeydoğu güneybatı yönlü mezarın dromoslu (ön giriş) yada üstten girişli olduğu anlaşılamamıştır. İki uçta dar ortaya doğru giderek genişleyen mezar odası 3.85 x 130-190 m ölçülerinde diktörgen bir plana sahiptir. Dolgu toprak nedeniyle yüksekliği tespit edilemeyen mezarın yan duvarları bindirme tekniğinde inşa edilmiştir. Doğu ve batı duvarları yarı işçilikli, diktörgen veya çokgen oldukça iri kiklopik taşlarla örülmüştür. Tabanda 1.80 m. genişliğinde olan oda yanlardan üste doğru daralarak genişliği 1.40 m ye kadar düşmektedir. Üzeri ikisi in-situ durumda, oval yapılı, ortalama 1.80 x 2.20 m. ölçülerinde kalın kapak taşlarıyla örtülüdür (Resim 4). Yarı işlenmiş taş işçiliği ve allta geniş üste doğru daralan bindirme teknikli duvar yapısı ile karakteristik Erken Demir Çağ mezarlarına benzemektedir. (Hanifi Biber, 2018: 220-222; H Biber ve diğ., 2012: 387).

Civikan Kromlekli Mezarlar ve Örme Mezarları: Malazgirt İlçesi'nin yaklaşık 8 km. kadar güneybatısında, temel kalıntıları günümüze ulaşmış mekanlardan oluşan bir yerleşim ile birlikte çok sayıda mezar bulunmaktadır. Civikan yerleşiminin değişik yerlerinde mekanlarla iç içe farklı boyut ve planda mezarlar tespit edilmiştir. Çoğu kaçak kazılarla tahrip edilmiş mezarların bazıları orta büyüklükteki taşlardan oluşan kromleklerle çevrilidir (Resim 5). Tahribata rağmen bazılarının yeraltı taş örgü oda mezar oldukları anlaşılmaktadır. Bu mezarlardan biri çevresi tahrip edilmiş bir kromlekle çevrili olanıdır. Kromlekli Örme Mezar 2 olarak adlandırdığımız mezar batı-doğu doğrultuludur (Resim 6-7).Giriş kısmı tahrip edildiği için mezara dromostan mı yoksa üstten girildiği net değildir. Dikdörtgen plan anlayışına sahip mezar 2.20 x 5.00 m ölçülerinde ve 1.15 m mevcut yüksekliğindedir. Diğer mezarlar gibi bindirme tekniğinde inşa edilmiş mezarın yan duvarları işçiliksiz, oldukça iri volkanik taşlarla örülmüştür. Yanlardan yukarı doğru daralaran mezar, yaklaşık 0.95 x 2.35 m ölçülerindeki kapak taşları ile kapatılmıştır (Resim 8). Mezarlar planları, taş işçilikleri ve yüzeydeki seramik bulgularına göre Erken Demir Çağ ile ilişkilendirilmektedir (Hanifi Biber, 2018: 186-188; H. Biber et al., 2012: 385).

Licatepe Kromlekli Mezarı: Muş Merkez ilçeye bağlı, İlçenin yaklaşık 65 km. kadar kuzeyindeki Mescitli Köyü'nün1,5 km. kadar batısında, Murat Nehri'nin güney kıyısına yakın bir alanda bir nekropol yer almaktadır. Yüzeyde izlenebilen kalıntılardan çok sayıda mezarın varlığı görülebilmektedir. Ancak bu mezarların planları ve yapısı yüzeyden anlaşılamamaktadır. Bu mezarlardan birisi kromlekli yapısıyla dikkat çekicidir. Kromlek oldukça büyük boyutlu, işçiliksiz poligonal taşlarla oluşturulmuştur. Yaklaşık 4.00 x 6.00 m.çapında, oval yapılı kromleğin, bilinen örnekler ışığında, bir mezar yapısı olduğu tahmin edilmektedir (Resim 9), (Hanifi Biber, 2018; 117).

Aşağı Marnık Örme Mezarı: Bulanık İlçesi, Mollakent Köyü'nün 4,5 km. kadar güneybatısında bulunan Aşağı Marnık Nekropolündedir. Nekropolün batısında alçak bir tepenin batı yamacında yer alan doğu-batı doğrultulu mezarın giriş kısmı tahrip edilmiştir (Resim 10-11). Dikdörtgen planlı mezar 2.00 x 6.00 m ölçülerinde ve 1.50 m yüksekliğindedir. Bindirme tekniğinde inşa edilmiş mezarın yan duvarları işçiliksiz oldukça iri kiklopik kalker taşlarla örülmüştür. Yanlardan yukarı doğru daralaran mezarın ortalama 1.30 x 2.20 m ölçülerindeki 5 iri kapak taşıyla kapatıldığı anlaşılmaktdır.(Resim 12-13). Genel plan anlayışı ile Van Gölü Havzası mezarlarına benzeyen mezar boyut ve işçilik açısından Avzini mezarı ile yakın benzerlik içindedir. Mezar çevresinde tespit edilen Erken

Demir Çağ seramikleri bu benzerliği destekler niteliktedir. (Hanifi Biber, 2018: 120-122; Hanifi Biber -Çavuşoğlu, 2011: 205-206, Çiz. 2, Res. 4).

Alyar Örme Mezarı: Malazgirt İlçesine 20 km. mesafede, Alyar Köyü'nün 500 m. kadar doğusundadır. Bir dromos (ön giriş) ve bir mezar odasından oluşmaktadır (Resim 14). Kuzey güney yönlü mezar 0.90 x 1.10 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir dromosa sahiptir. Dromostan mezar odasına 1.10 x 1.20 m. ölçülerinde, dikdörtgen bir kapı açıklığı ile girilir. Dikdörtgen planlı mezar odası 1.85 x 3.60 m. ölçülerinde ve 1.10 m mevcut yüksekliğindedir. Duvarlar yarı işlenmiş iri yapılı dikdörtgen taşlarla örülmüş mezarın üstünde in situ durumda 1.70 x 2.50 m. ölçülerinde ağır bir kapak taşı bulunmaktadır. Dik açılı dikdörtgen plan anlayışına sahip mezarın doğu duvarında 0.70 x 0.95 m batı duvarında ise 0.70 x 0.70 m ölçülerinde birer niş yer almaktadır (Resim 15-16). İşçilik plan ve mezar donatıları ile Orta Demir Çağ özelliği göstermektedir (Hanifi Biber, 2018: 157-158; Hanifi Biber -Çavuşoğlu, 2013: 312-313).

Göztepe Örme Mezarı: Bulanık İlçesi'nin 17 km. güneyinde, Göztepe Köyü'nün doğu bitişiğindedir. Alçak bir tepenin köye bakan batı yamacında yer alan mezar doğu-batı doğrultuludur. Giriş kısmı tahrip olan mezar olasılıkla bir ön giriş ve bir gömü odasından oluşmaktadır (Resim 17). Dikdörtgen planlı mezar 2.00 x 3.10 m ölçülerinde ve 1.50 m mevcut yüksekliğindedir. Bindirme tekniğinde inşa edilmiş mezar duvarları işçiliksiz oldukça iri kiklopik kalker taşlarla örülmüştür. Yanlardan yukarı doğru daralaran mezarın ikisi in situ durumda üç adet iri kiklopik kapak taşıyla kapatıldığı anlaşılmaktdır. Girişin karşısındaki batı duvarında 0.30 x 0.50 m ölçülerinde birer niş yer almaktadır (Resim 18-19). Genel plan anlayışı ve izinsiz kazılarla ele geçen ve Van Müzesine götürülmüş olan mezar buluntularına göre mezarın Urartu Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmaktadır.(Hanifi Biber, 2018: 127-129; Hanifi Biber -Çavuşoğlu, 2011: 210; Özfırat, 2001: 125, Çiz.6)

Abo Höyük Örme Mezarı: Malazgirt'in 21 km. kuzeybatısında, Kıcık Köyü'nün 1.750 m. güneybatısındaki aynı adlı höyüğün hemen doğu kesiminde bulunan bir nekropol alanında yer almaktadır. Dromoslu bir yapıya sahip mezarın giriş kısmı (dromos) kısmen tahrip edilmiştir. Doğu-batı doğrultulu mezar 2.50 mgenişliğinde bir dromosa (ön giriş) sahiptir (Resim 20). Dromostan mezar odasına 0.70 m. genişliğindeki dikdörtgen bir açıklıkla girilir (Resim 21). Dikdörtgen planlı mezar içten 2.50 x 4.50 m.ölçülerindedir. Kaçak kazılar nedeniyle iç kısmı toprak dolu olan mezar odasının mevcut yüksekliği 1.20 m.dir. Bindirme tekniğinde inşa edilmiş mezarın yan duvarları çoğunluğu düzgün dikdörtgen yapılı, iyi işçilikli orta ve büyük boy taşlarla örülmüştür. Altta geniş üste doğru daralan mezarın üstü, 2.90 x 1.50 m. boyutlarında olanı in-situ durumda iri kapak taşları ile kapatılmıştır. İki uzun duvar üzerinde, girişin karşısındaki dar duvara yakın konumda, 0.50-55 m ölçülerinde birer niş bulunmaktadır (Resim 22). Nişleri ve nitelikli taş işçiliği açısındane Erken Demir çağ'ın bazı mezarlarından farklılık gösterir. Mezar çevresinde de Orta Demir Çağ seramiklerine rastlanılmıştır (Hanifi Biber, 2018: 150; Biber -Çavuşoğlu, 2013: 310).

Sarıpınar Örme Mezarı: Bulanık İlçesi'nin 28 km. kuzeyinde, Sarıpınar Köyü'nün kısmen üzerine kurulduğu aynı adlı höyüğün kuzeydoğu eteğinde yer almaktadır (Resim 23). Doğu-batı doğrultulu mezarın giriş kısmı tahrip edilmiştir (Resim 24). Dikdörtgen planlı mezar 0.90 x 3.25 m ölçülerinde ve 0.70 m mevcut yüksekliğindedir Mezar duvarları yarı işlenmiş poligonal taşlarla örülmüştür. Kuzey ve batı duvarları dikine yerleştirilmiş iri sal taşları, güney duvarı ise küçük boyutlu, taşlar kullanılmıştır (Resim 25-26). Dikine yerleştirilmiş taşlar sandık mezarları andırmasına rağmen mezarın taş örgü oda mezar olduğu anlaşılmaktadır. Sandık mezar ve oda mezar plan anlayışının bir arada bulunması oldukça ilginçtir. Üzeri 4 adet kapak taşı ile kapatılan mezar çevresinde bulunan çanak çömlekler Orta Demir Çağ'a aittir. (Hanifi Biber, 2018: 125-126; H Biber et al., 2012: 380, Çiz.6).

Değerlendirme:

Muş ve çevresi Demir Çağları boyunca Doğu Anadolu Bölgesinin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Muş, Van Gölü Havzası'na komşu olması itibariyle de özel bir konuma sahiptir. Zira Erken Demir Çağ'da Urartu Krallığının kurulmasında başlıca rol oynayan aşiretler ile Orta Demir Çağ'da Urartu'ya başkentlik eden Tuşpa da bu havzada, yer almaktaydı. Demir Çağlarında önemli bir konuma sahip Muş ilinde tarafımızdan gerçekleştirilen araştırmalarda çok sayıda arkeolojik merkez tespit edilmiştir. Özellikle höyükler, kaleler, yerleşim ve nekropollerden oluşan arkeolojik veriler Erken ve Orta Demir Çağ'a ait önemli bilgiler sunmaktadır.

Erken Demir Çağ ölü gömme gelenekleri ile alakalı olarak ön plana çıkan özelliklerden biri olan taş örgü oda mezarlardır. Bu tür mezarlardan bazıları dörtgen yada dairesel planlı bir kromlek (çevre duvarı) ile çevrelenmiş olabilmektedir.

Yukarıda tanımlanan mezarlardan Belliahır, Civikan, Licatepe ve Aşağı Marmık'ta az sayıda da olsa kromlekler tespit edilmiştir.Söz konusu kromlekli mezarlar Van Gölü'nün kuzeyindeki Ernis-Evditepe (Belli-Konyar, 2003: 43, 44, Çizim 31-32; Sevin, 2005; 359), Panz (Belli-Konyar, 2003:14, 15, 16, Çizim 7-8, Res. 5), ve Yukarı Sağmal (Belli-Konyar, 2003:22, 23, Çizim 14-15) gibi Erken Demir Çağ'a tarihlendirilen merkezlerdekilerle benzer yapıdadırlar.

Kromlekli yada daha çok kromleksiz (herhangi bir çevre duvarına sahip olmayan), dromoslu veya dromossuz, tek mezar odasından oluşan yer altı örme mezarları farklı ölçülerdeki kiklopik taşlarla örülerek inşa edilmektedir. Mezarlara dromostan alçak bir kapı açıklığı ile yada yukarıdan kapak taşı kaldırılarak girilmektedir. Bu dromoslar giriş kolaylığı sağladığı için mezar odasından daha yüksekte bulunurlar. Mezarların yan duvarları bindirme tekniğinde inşa edilmiştir. Bu nedenle mezar odaları altta geniş üste doğru daralmaktadır. Üst örtüleri büyük yassı kapak taşları ile kapatılmaktadır. Aşağı Marmık, Belliahır Mevkii, Civikan Nekropolü örme mezarları çok kenarlı, işçiliksiz yada yarı işçilikli iri volkanik taşlarla inşa edilmişlerdir. Üst örtüleri yine benzer özellikte iri kapak taşları ile kapatılmışlardır. Adı geçen örme mezarlar hem işçilik hem de plan açısından Van bölgesi Ernis-Evditepe, Alacahan, Dilkaya, Karagündüz ve Yoncatepe gibi Erken Demir Çağ mezarları ile aynı özellikleri göstermektedirler.

Orta Demir Çağ yer altı örme mezarlarında boyutta ve işçilikte bir gelişim farkedilmektedir. Özenli işçilikleri ile Altıntepe (T. Özgüç, 1969: 10-27), Alişar (Piotrovsky, 1966: 312, fig. 66) mezarları, büyük boyutlu Tanıktepe (Zafer Derin, 1993: Kat. No: 86) mezarı ile Guchi (Hulsteyn, 1992: 113-114), Yukarı Göçmez, Liç, Dağalan, Akçaören, Gönlüaçık mezarları (Öğün, 1978: 646,) dromos ve nişli Konakbey, Kamışlı, Gavurkale mezarları (Sevin, 1986: 334) söz konusu özellikleri ile dikkat çekmektedirler. (Çevik, 2000: 14; Z. Derin, 1993: 103; Sevin, 1986: 334)

Urartu veya diğer bir değişle Orta Demir Çağ'a tarihlenen Van Bölgesi mezarlarında dromoslu taş örgü oda mezarlar, Erken Demir Çağ oda mezarlarına kıyasla daha büyük ve daha yüksektirler. Nitelikli bir işçiliğe sahip oda mezarları yarı işçilikli, zaman zaman da iyi işçilikli dörtgen taş blokları ile inşa edilmişlerdir. Dikdörtgen planlı mezar odalarının duvarları nisbeten daha dik açılı ve daha yüksektir. En önemli ayrıntı ise mezar duvarları üzerinde nişlere yer verilmesidir.

Nişler Urartu oda-mezar mimarisinin temel özelliklerindendir (Sevin, 2012: 114). Urartu mezarlarının tespit edildiği Kamışlı, Tanıktepe, Altıntepe (Van) gibi mezarlarda ünlülerin kondığı nişler bilinmektedir (Derin, 1993: 104). Erken Demir Çağ mezarlarında ise nişlere az rastlanılır. Genellikle uzun olan yan duvarlara yapılan nişler, Aliler 5 (Sevin 2004: 374-375, Fig.16), Gavurkale XI (Sevin 1986: 333) ve Kaletepe II (Belli-Konyar 2003: 82, Çiz. 60, Fig. 45) ve niş içi in-situ buluntuları ile Çatak (Kuvanç ve diğ., 2016: 129, Fig.5b) Erken Demir Çağ mezarlarında bu nişlere rastlanılmaktadır. Çatak (Kuvanç ve diğ., 2016) örneğinde olduğu gibi daha çok bu mezarlar Erken Demir Çağın sonlarına tarihlendirmek mümkündür.

Nişli yapısı ile farklılaşan dromoslu Alyar mezarının duvarları, dik yapılı ve köşeler 90 derecelik açıya sahiptir. Benzer nişli Abo Höyük Mezarı ile Göztepe Mezarı'nın da Urartulu karakteri belirgindir. Kaçak kazılar

yoluyla ortaya çıkarılmış ejder başlı bilezikler, cımbız, süs iğnesi ve bakraç gibi tunçtan üretilmiş mezar armağanları (Özfırat 2001; 125) Göztepe Mezarı'nın Urartu Dönemi'ne ait olduğunu kanıtlamaktadır. Alyar ve Göztepe mezarları aynı plan anlayışına sahiptirler. Sarıpınar ve Abo Höyük mezarlarının inşasında kullanılan iyi işçilikli, dörtgen yapılı taş blokları da urartu Dönemi taş işçiliğini hatırlatmaktadır.

Sonuç olarak; Erken Demir Çağı'ndan itibaren görülen ve Urartu Krallığı döneminde de yaygın olarak kullanımı devam eden yer altı taş örme mezarlar kültürde bir sürekliliğin ve bir geleneğin varlığına işaret etmektedir. Yukarıda tanımlanan ve tarafımızdan tespit edilmiş mezarlar, önceki yıllarda daha çok Van Gölü'nün doğu ve kuzey kesimlerinden bilinen bu geleneğin, Van Gölü'nün batısında, Muş Bölgesinde de var olduğunu ve Van Gölü çevresinin Demir Çağları boyunca ortak bir kültüre sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak şu da belirtilmelidirki Muş Bölgesinde tespit ettiğimiz, makaleye konu mezarlardan Mescitli Köyü'ndeki Licatepe Kromleği dışındakiler Bulanık ve Malazgirt Bölgesinde yer almaktadır. Muş Ovası'nda tarafımızdan yapılan yüzey araştırmalarında ise şimdilik herhangi bir yer altı örme mezara rastlanamamıştır. Bu durum Muş Ovası ile, Muş Ovası'ndan Otluk Dağları ile ayrılan Bulanık ve Malazgirt Bölgesi'nin Erken Demir Çağları'nda birbirinden farklı iki toplumsal yapıya mı işaret ettiği yada coğrafik yapıdan mı kaynaklandığı sorularını akla getirmektedir. Ancak bu konunun ayrı bir çalışmada ele alınması gereken önemli bir konu olduğuna da şüphe yoktur.

Kaynakça

Akyurt, İ. M. (1998). *MÖ 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri* (Vol. 49): Turk Tarih Kurumu Basmevi.

Belli, O., Konyar, E. (2003). *Doğu Anadolu'da Erken Demir Çağı Kale ve Nekropolleri-Early Iron Age Fortresses and Necropoleis in Eastern Anatolia.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Biber, H. (2018). *Muş İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2009-2014.* İstanbul: hiperyayın.

Biber, H., Çavuşoğlu, R. (2011). Muş İli ve İlçeleri 2009 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması (Demir Çağları). *Araştırma Sonuçları Toplantısı, XXVIII*(2), 201-224.

Biber, H., Çavuşoğlu, R. (2013). 2011 Yılı Muş-Malazgirt Arkeolojik Yüzey Araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, XXX*(2), 303-320.

Biber, H., Çavuşoğlu, R., Erdoğan, S. (2012). "Muş İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması (Demir Çağları) 2010 Yılı Araştırmaları Bulanık-Malazgirt". *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 3*, 373-401.

Çevik, N. (2000). *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çilingiroğlu, A. (1993). Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları Kapanış. *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*, 469-489.

Çilingiroğlu, A.1994, *Urartu Tarihi.* Bornova-İzmir

Derin, Z. (1993). *Demir Çağ'da Doğu Anadolu'da Ölü Gömme Gelenekleri.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Erzen, A. (1984), *Doğu Anadolu ve Urartular/Eastern Anatolia and Urartians,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Frangipane, M. (1998). Arslantepe 1996: The Finding of an EB-I Royal Tomb. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 19*(1), 291-309.

Hulsteyn, Y. v. (1992). *Urartian Built and Rock-Cut Tombs.* (PhD), Bryn Mawr College, Michigan.

Işıklı, M. (2008). "Dağlık Doğu Anadolu Yaylasının Erken Halkları", *Aktüel Arkeoloji,* 64: 72-79.

Konyar, E. (2011).Urartu'da Mezar Tipleri ve Gömü Adetleri", *Urartu: Doğu'da Değişim/Transformation in the East,* Yapı Kredi yayınları İstanbul: 206-231.

Köroğlu, K. (2011) "Urartu: Krallık ve Aşiretler/Urartu: The Kingdom and Tribes", *Urartu: Doğu'da Değişim/Transformation in the East,* Yapı Kredi yayınları İstanbul: 12-51.

Köroğlu, K., Konyar, E. (2008). "Comments on the Early/Middle Iron Age Chronology of Lake Van Basin", *Ancient Near Eastern Studies 45,* A Re-Assement of Iron Ages Chronology in Anatolia and Neighbouring Regions. Proceedings of a Symposium held at Ege University, İzmir, Turkey, 25-27 May 2005:123-146.

Kuvanç, R., Ayaz, G., Işık, K., Erdoğan, S., Genç, B. (2016). A New Iron Age Chamber Tomb near Çatak, South of Van Lake. *Ancient Near Eastern Studies, 53*, 149-194.

Leick, G. (2003). *A dictionary of ancient Near Eastern architecture*: Routledge.

Öğün, B. (1978). Die urartäischen Besstattungsbräuche. In S. Şahin, E. Schwertheim, & J. Wagner (Eds.), *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens: Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976* (pp. 639-678.). Leiden: E. J. Brill.

Özfırat, A. (2001). 1999 Yılı Muş İli Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 18/2*, 123-140.

Özgüç, T. (1948). *Ön tarih'te Anadolu'da ölü gömme âdetleri*: Türk tarih kurumu Basımevi.

Özgüç, T. (1969). *Altıntepe II Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özyar, A. (2003). Alacahöyük ve Horoztepe. *Arkeo Atlas, 2*, 124.

Piotrovsky, B. B. (1966). *Il Regno di Van : Urartu*. Roma: Centro di Studi Micenei.

Seeher, J. (1993). Tarihöncesi Çağlarda Ölüm ve Gömü. *Arkeoloji ve Sanat, 59*, 9-15.

Sevin, V. (1986). Urartu Mezar Mimarisine Yeni Katkılar. *Anadolu Araştırmaları - Prof. Dr. U. Bahadır Alkım Hatıra Sayısı, 10*, 329-350.

Sevin, V. (1987). Urartu Oda-Mezar Mimarisinin Kökeni Üzerine Bazı Gözlemler. In A. Çilingiroğlu (Ed.), *Anadolu Demir Çağları. Anatolian Iron Ages. 24-27 Nisan 1984 tarihleri arasında İzmir'de yapılan I. Anadolu Demir Çağları Sempozyumuna sunulan bildiriler. Papers presented to the I. Anatolian Iron Ages Symposium, Izmir during 24th - 27th April 1984* (pp. 35-55.). Izmir Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Sevin, V. (2004). Son Tunç/Erken Demir Çağı Van Bölgesi Kronolojisi, Kökeni Aranan Bir Devlet: Urartu. *Belleten, LXIII/252*, 355-386..

Sevin, V. (2012). *Van Kalesi: Urartu Kral Mezarları ve Altıntepe Halk Mezarlığı*: Ege Yayınları.

Sevin, V., Kavaklı, E. (1996). *Van/Karagündüz: Bir Erken Demir Çağ Nekropolü - An Early Iron Age Cemetery*. Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Tarhan, M.T. (1980). "Urartu Devleti'nin "Kuruluş Evresi" ve Kurucu Krallardan "Lutipri=Laptüri" Hakkında yeni Görüşler", *Anadolu Araştırmaları VIII*: 69-114.

Uhri, A. (2010). *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi: Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*. İstanbul: Ege Yayınları.

van Loon, M.N. (1966) *Urartian Arts its Distinctive in the Light of New Excavations*. İstanbul.

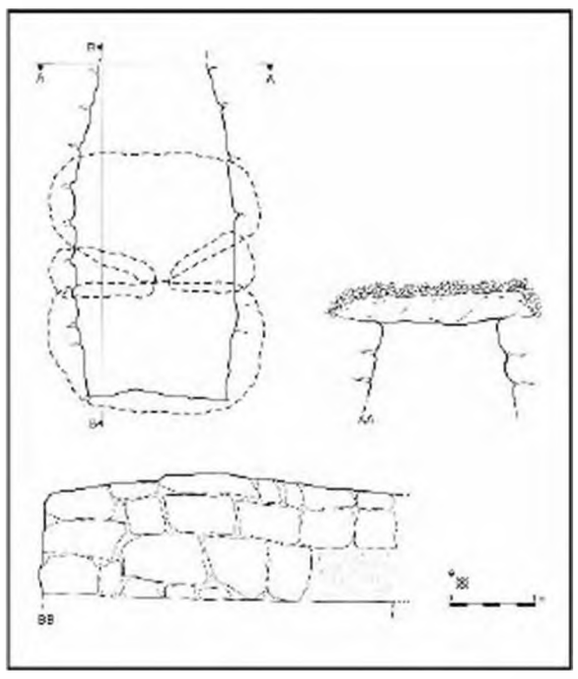
Yılmaz, D. (2006). Erken Tunç Çağı'nda Güneydoğu Anadolu'da Oda Mezar Geleneği. *Anadolu / Anatolia, 31*, 57-90.

Harita 1.

Resim 1. Bellıahır Kromlekli Mezar.

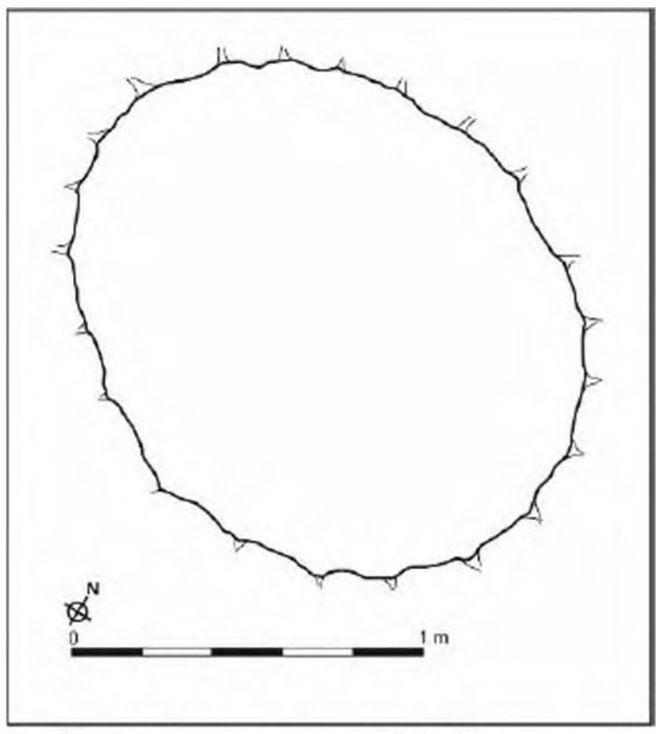
Resim 2. Bellıahır Örme Mezarı

Resim 3. Bellıahır Örme Mezarı, Kuzeyden.

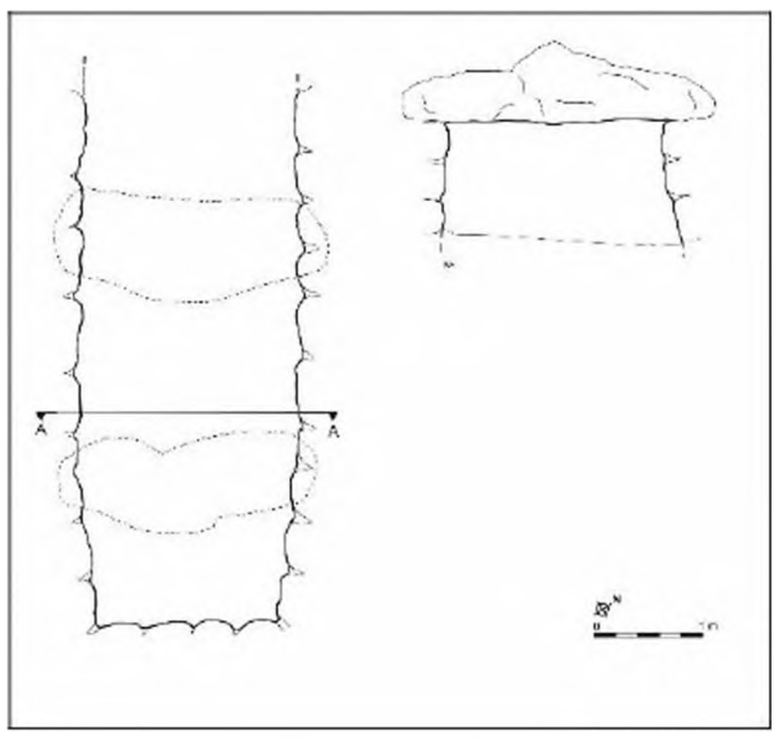
Resim 4. Bellıahır Örme Mezar odası.

Resim 5. Civikan Kromlekli Mezar

Resim 6. Kromlekli Örme Mezar 2.

Resim 7. Kromlekli Örme Mezar 2.

Resim 8. Kromlekli Örme Mezar 2. Kuzeybatıdan.

Resim 9. Licatepe Kromlekli Mezar.

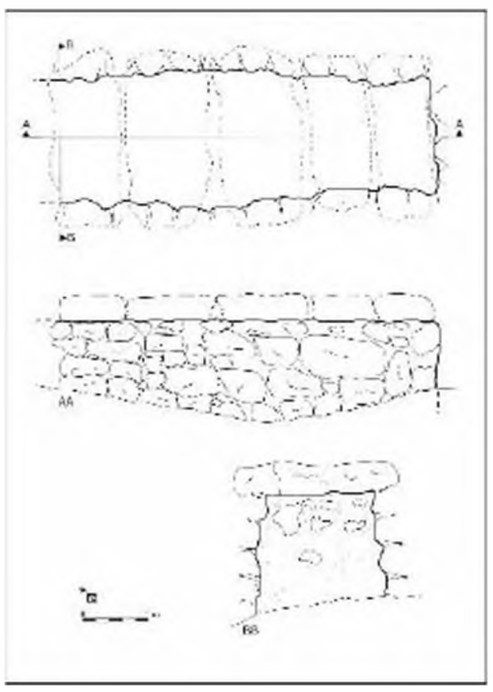
Resim 10. A. Marmık Örme Mezarı, batıdan görünüm.

Resim 11. Mezarın tahrip olmuş giriş kısmı.

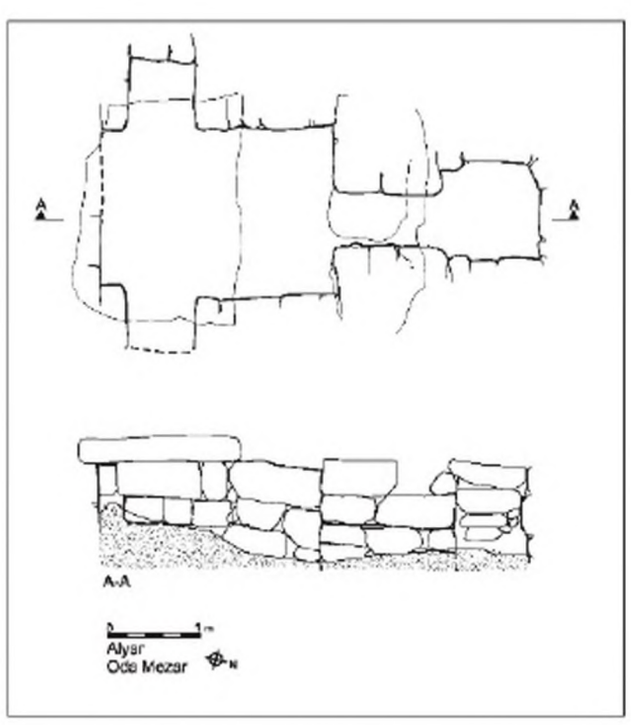
Resim 12. A. Mezar odası içten görünüm.

Resim 13. Örme Mezarın çizimi.

Resim 14. Alyar Örme mezarı, kuzeyden görünüm

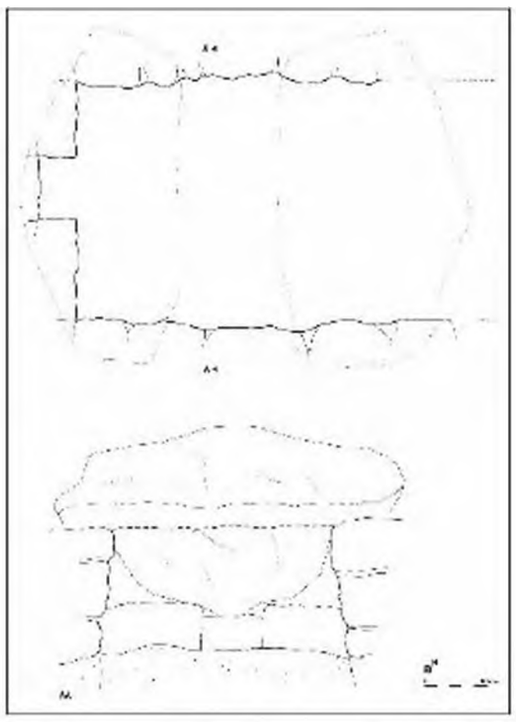
Resim 15. Alyar örme mezarın çizimi.

Resim 16. Batı duvardaki nişin görünümü.

Resim 17. Göztepe Örme Mezarı.

Resim 18. Göztepe Örme Mezarı çizimi

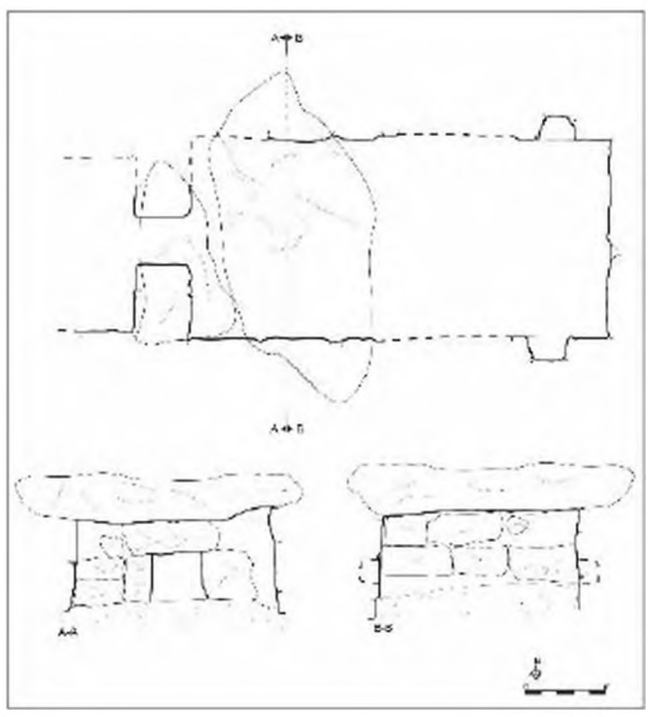
Resim 19. Göztepe Örme Mezarı içten görünüm.

Resim 20. Abo Höyük Örme mezarı.

Resim 21. Örme Mezarın giriş açıklığı, İçten görünüm.

Resim 22. Abo Höyük Örme Mezarı'nın plan ve kesitleri.

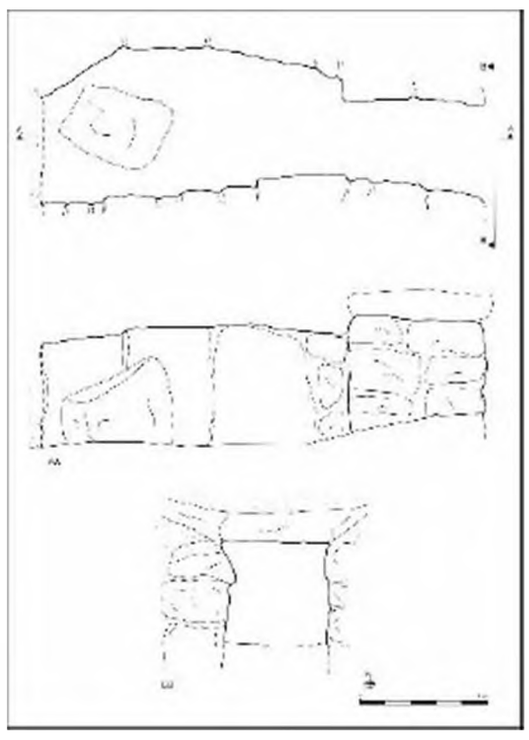
Resim 23. Sarıpınar Örme Mezarı doğudan

Resim 24. Sarıpınar Örme Mezarı'nın girişi.

Resim 25. Mezar odası, içten görünüm.

Resim 26.Sarıpınar Örme Mezarı plan ve kesiti